



राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग National Human Rights Commission of Nepal

केन्द्रीय कार्यालय (Central Office)
हरिहर भवन, पुल्चोक, ललितपुर (Harihar Bhawan, Pulchowk, Lalitpur, Nepal)



प्रेस नोट

२०७५ माघ १३

निर्मला पन्तको हत्याको घटना सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई आयोगको सिफारिश तथा निर्देशन

गत साउन १० गते बलात्कारपश्चात् हत्या गरिएको कञ्चनपुरकी १३ वर्षीया बालिका निर्मला पन्तको घटना सम्बन्धमा आयोगद्वारा मिति २०७५/७/२७ गते गठित विज्ञहरु सहितको टोलीले अनुसन्धान सम्पन्न गरी प्रतिवेदन पेश गरेको छ। अनुसन्धान टोलीबाट प्राप्त प्रतिवेदन उपर आयोगको बैठकले छलफल गरी मिति २०७५/१०/१९ गते निर्णय गरेको थियो। सोही निर्णय अनुसार आयोगले आज राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग ऐन २०६८ को दफा ४(१) बमोजिम नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद् कार्यालयमा ४ वूँदे सिफारिश एवं २४ वूँदे निर्देशन सहितको पत्राचार गरेको छ। साथै यस घटनाको प्रहरीद्वारा अनुसन्धान प्रक्रिया अन्त्य नभएसम्म आयोगको अनुगमन जारी रहने छ।

पूर्व नायब महान्यायाधिवक्ता नरेन्द्र पाठकको संयोजकत्वमा गठित उक्त अनुसन्धान समितिमा पूर्व cti/St प्रहरी महानिरीक्षक विज्ञानराज शर्मा, फरेन्सिक विज्ञ डा. हरिहर वस्ती, डि.एन.ए. विशेषज्ञ दिनेश भ्वा एवं आयोगको अधिकृत सम्मिलित रहनुभएको थियो। आयोगद्वारा नेपाल सरकारलाई गरिएको सिफारिश एवं निर्देशन सहितको पत्राचार यसैसाथ संलग्न गरिएको छ।

मुरारिप्रसाद खरेल
नि. सचिव/निर्देशक



राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

National Human Rights Commission, Nepal

केन्द्रिय कार्यालय Central Office

हरिहर भवन, पुल्चोक, ललितपुर, HariharBhawan, Pulchowk, Lalitpur, Nepal



च.नं. १४९२

मिति २०७५/१०/१३

श्री प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
सिंहदरवार, काठमाडौं ।

विषय : निर्णय कार्यान्वयनको सम्बन्धमा ।

उपरोक्त विषयमा कञ्चनपुर जिल्ला भीमदत्त नगरपालिका वडा नं २ निम्बुखेडा निवासी वर्ष १३ की निर्मला पन्तको बलात्कार पछि हत्या गरिएको भनीएको घटनामा प्रहरीद्वारा गरिएको अनुसन्धानको प्रभावकारीका वारेमा मानव अधिकारको दृष्टिकोणबाट राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगद्वारा अनुसन्धान/अनुगमन गरी नेपाल सरकारलाई देहाय बमोजिम गर्न गराउन निर्णय गरिएको व्यहोरा अनुरोध छ ।

१. कञ्चनपुर जिल्ला भीमदत्त नगरपालिका वडा नं २ निम्बुखेडा निवासी वर्ष १३ की निर्मला पन्तको बलात्कार पछि हत्या गरिएको घटनाका सम्बन्धमा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगद्वारा मिति २०७५/७/२७ गते गठित विज्ञहरु सहितको अनुसन्धान समितिको प्रतिवेदनमा निम्न तथ्य, विश्लेषण तथा निष्कर्ष रहेका छन्

(क) मेडिको लिगल सम्बन्धमा

- घटनास्थल तथा लासजाँच प्रकृति/मुचुल्का अस्पतालमा शव परीक्षणको लागि शव पठाउँदा घटनास्थल तथा लास जाँच प्रकृति मुचुल्काको प्रतिलिपि पठाउनु पर्दछ । घटनास्थलमा शवलाई ओल्टाई पल्टाई हेर्ने गरिन्छ । सो क्रममा शव कतिको कडा छ ? शवको तल परेको भागमा भएको छालाको रङ परिवर्तन भएको छ वा छैन ? उक्त परिवर्तन भएको ठाँउमा थिच्दा रगत सरेर सेतो डाम देखा पर्दछ कि छालाको रङमा डाम मात्र देखा पर्दछ तर सेतो हुँदैन भने सोही अनुसारको विवरण उल्लेख गरी पठाउनु पर्ने हुन्छ जसबाट शव भेटिएको समय भन्दा कति अगाडि मरेको हुन सक्छ? भनी मृत्युको समय अन्दाज गर्न पर्याप्त सहयोग गर्दछ । घटनास्थलबाट शव उठाएर अस्पतालसम्म पुऱ्याउँदा हात खुट्टा वा शरीरका विभिन्न भागमा भएको कडा अवस्था खुकुलो भई सक्ने हुँदा पनि मृत्युको समय अन्दाज गर्न कठिन हुन्छ । भ्रष्ट हेर्दा नै गम्भिर प्रकृतिको हत्या जस्तो देखिने निर्मला पन्तको मृत्यु जस्ता अवस्थामा माथि उल्लिखित दुवै अवस्था (कडापन र हाइपोस्टयासीस अर्थात छालाको रङको परिवर्तनले अझ बढी महत्व राख्दछ र मृतकले केही समातेको वा पकडेको छ छैन जस्ता लक्षण पनि घटनास्थलमै लाश पाइएको स्थानमा देखिने कुरा हुन् । यस्ता सम्पूर्ण तथ्यहरु खुलाई घटनास्थल तथा लासजाँच प्रकृति/मुचुल्का तयार गरिएको हुन पर्दछ ।
- त्यसै गरी शरीरमा भएको चोटपटकहरु एक एक गरी सबै अभिलेखीकरण गर्नु पर्दछ । अनुसन्धानको क्रममा विभिन्न चरणमा खिचिएका फोटोहरु हेर्दा अनुहार, घाँटी, दुवै पाखुरा, दुवै तिघ्रा, पेटको भाग तथा खुट्टाहरुमा चोटपटकहरु देखिन्छन् ।
- तर माथि दुवै प्रकरणहरुमा उल्लिखित चोट पटक लागायत अन्य सबै लक्षण तथा विवरणहरु घटनास्थल तथा लाश जाँच मुचुल्कामा अभिलेखीकरण गरिएको पाइएन ।

फोन नं. ५०१००१५, फ्याक्स नं. ००९७७-१-५५४७९७३ पो.ब.नं. ९१८२ काठमाण्डौ, नेपाल

Phone: +977 1 5010015 Fax: +977 1 5547973, G.P.O. Box: 9182, Kathmandu, Nepal,

Email: nhrc@nhrcnepal.org Website: www.nhrcnepal.org



राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

National Human Rights Commission, Nepal

केन्द्रिय कार्यालय Central Office

हरिहर भवन, पुल्चोक, ललितपुर, HariharBhawan, Pulchowk, Lalitpur, Nepal



- शव परीक्षण प्रतिवेदन सरकारी मुद्दा सम्बन्धी नियमावलीको अनुसूची ९ मा भएको ढाँचामा तयार गरिएकोछ, तर जि.प्र.का वाट प्रिन्ट गरी लगेको फरम्याट भएकोले विभिन्न लक्षणहरु लेख्नु पर्ने ठाउँमा स्थान अभावले खाली ठाउँ खोज्दै छोटकरीमा लेखिएको पाइन्छ । शवपरीक्षणको क्रममा शरीरमा भएका र फुकाली ल्याइएका कपडाहरुको सूचीसम्म बनाइएको छ, तर हरेक कपडाको विस्तृत व्याख्या भने गरिएको देखिँदैन । कर्तव्य ज्यान जस्तो शंकास्पद मृत्युको शव परीक्षणमा मृतकका कपडाहरुको समेत गहिरो अवलोकन गरी च्यातिएको, घस्रिएको, केही लागेको आदि सबै अभिलेखीकरण गरी दिएमा त्यस्ता सूचनाले मृतकले प्रतिकार गरे नगरेको अन्दाज गर्न वा जानकारी पाउन मद्दत हुने हुनाले यी सबै विवरण उल्लिखित भएको पाइएन यसबाट मृत्युको कारण लगायत अन्य निष्कर्षमा पुग्न नसकेको अवस्था छ ।
- मृत शरीरको वाहिरी जाँचको सिलसिलामा घटनास्थलमा मुचुल्का गर्दा हेर्नुपर्ने भनिएका लक्षणहरु जस्तो शरीरको कुन कुन भाग कति कडा छन् वा छैनन्, शरीरको कतापट्टि रगत थिग्रिएको देखिन्छ र उक्त थिग्रिएको ठाउँमा थिच्दा डाममात्र बस्दछ कि रगत सरेर सेतोडाम देखिन्छ आदिका वारेमा जाँच गरी अभिलेखीकरण गर्नुपर्नेमा सो गरिएको देखिँदैन । रगत थिग्रिएको देखिन्छ सम्म भनिएको छ तर कतापट्टि र कस्तो भन्ने लक्षणहरु उल्लेख गरिएका छैनन् । यसले गर्दा मृत्युको समयको अन्दाज गर्न सकिने अवस्था रहँदैन ।
- शव परीक्षणको क्रममा शरीरको वाहिरी भागमा देखिएको चोटपटकहरु प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएका देखिन्छन् । साथै सो क्रममा ३६ वटा फोटोहरु खिचिएको देखिन्छ ।
- गम्भीर प्रकृतिका कर्तव्य गरी मारिएका शवहरुको चिकित्सकीय जाँच गर्दा हरेक चोटपटकको विस्तृत विवरण दिन अनिवार्य हुन्छ । धेरैवटा चोट मात्र भन्नु भन्दा कति संख्यामा कस्ता चोट कुन ठाउँमा छन् भनी अभिलेखीकरण भएमा सो घटनाको पुनर्संरचना (Reconstruction) गर्न मद्दत पुग्दछ । यसको लागि घटनास्थल तथा लाश जाँच मुचुल्का र शव परीक्षण प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएका लक्षणहरु मुख्य आधार हुन् । प्रस्तुत घटनामा आधारभूत तालिम तथा सामान्य ज्ञानका सिद्धान्तको प्रयोग आवश्यकता अनुसार प्रयोग गरिएको पाइँदैन । शव परीक्षण प्रतिवेदनमा मृत्युको कारण Throttling अर्थात हातले घाँटी अठ्याएर मारेको भनी निक्कौंल निकालीएकोछ । यस्तो निष्कर्षको लागि चाहिने पर्याप्त आधारहरु प्रतिवेदन तथा फोटोहरुमा उल्लेख गरिएका छन् । तथापि अन्य थप सम्भावित लक्षणहरु र लेखिएका लक्षणहरुको समेत थप स्पष्टता नभएका कारण २४ घण्टाभित्र मृत्यु भएको भनी दिइएको राय कानूनी चिकित्सा विज्ञानका सिद्धान्तले पुष्टि गरेको पाइएन ।

(ख) डि एन ए (DNA) सम्बन्धमा

- मृतक निर्मला पन्तको शरीरबाट डी एन ए परीक्षणको लागि "Vasinal Swab" लगायतका नमूनाहरु संकलन गर्दा सिन्कोमा वेरिएको कपासबाट नमूना संकलन गरिएको पाइयो । यस्तो संकलन प्रक्रिया पूर्णतः दोषमुक्त छ भनी भन्न नसकिने । यसरी संकलन गरी टेष्ट ट्यूबमा राख्दा पर्याप्तमात्रामा डी

फोन नं. ५०१००१५, फ्याक्स नं. ००९७७-१-५५४७९७३ पो.ब.नं. ९९८२ काठमाण्डौ, नेपाल

Phone: +977 1 5010015 Fax: +977 1 5547973, G.P.O. Box: 9182, Kathmandu, Nepal,

Email: nhrc@nhrcnepal.org Website: www.nhrcnepal.org



राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

National Human Rights Commission, Nepal

केन्द्रीय कार्यालय Central Office

हरिहर भवन, पुल्चोक, ललितपुर, HariharBhawan, Pulchowk, Lalitpur, Nepal



एन ए संकलन नहुने र डी एन ए ह्रास हुँदै जाने, नष्ट हुन सक्ने, परीणाम सही नआउने जस्ता समस्या रहेको पाइयो। मूलतः नमूनाहरू संकलन प्रक्रिया नै त्रुटिपूर्ण रहेको पाइयो।

- जिल्ला प्रहरी कार्यालय, कंचनपुरको मिति २०७५।४।१५ गतेको पत्र मार्फत मृतक निर्मला पन्तबाट संकलित "Low, Mid र High vaginal swab" नमूना केन्द्रीय प्रहरी विधि विज्ञान प्रयोगशाला, सामाखुशीमा पुरुष वीर्य भए नभएको, भए एक वा धेरै व्यक्तिको भएको तथा व्यक्ति पहिचानका लागि डीएनए परिक्षणको लागि अनुरोध भएको पाइयो।
- हाल तीन किसिमका डीएनए परिक्षण प्रचलित छ। ती हुन - अटोसोमल एसटिआर (Autosomal STR), वाई एसटिआर (Y-STR) तथा माईटोकोन्ड्रियल सिक्वेन्सिङ (Mitochondrial sequencing)। कुनै पनि दुई व्यक्तिमा समान नहुने अटोसोमल एसटिआर अपराधी पहिचानमा गरिने मुख्य डीएनए परीक्षण हो। पुरुषमा मात्र हुने वाई एसटिआर जवरजस्ती करणी केसमा प्रभावकारी हुन्छ। तर, कैयौं पुरुष पुस्ताका सदस्यहरूबीच एकैनास हुने वाई एसटिआरबाट निश्चित व्यक्ति यकीन गर्न संभव हुदैन। माईटोकोन्ड्रियल सिक्वेन्सिङ अत्याधिक विग्रिएका (Degraded) नमूना परीक्षणमा महत्वपूर्ण हुन्छ। तर यो परीक्षणबाट समेत विश्वसनीय ढङ्गबाट व्यक्ति पहिचान गर्न सकिँदैन।
- निर्मला पन्तको घटनामा "YSTR" प्रविधिबाट मात्रै परीक्षण गरेको पाइयो, यसबाट वंश/समूह पहिचान मात्र गर्न सघाउ पुग्ने पाइयो। तर, व्यक्ति पहिचान गर्न सकिने 'Autosomal' परीक्षण प्रविधि प्रयोग गरेको पाइएन।
- संकलित 'Vasinal swab' नमूनामा महिला 'swab' र पुरुष वीर्य मिश्रित रहेको अवस्थामा महिला 'swab' र पुरुष वीर्य अलग गरी परीक्षण गर्नुपर्ने मिश्रित रूपमा नै परीक्षण गरिएको पाइयो, जसबाट वंश/समूह छुट्याउने 'YSTR' परीक्षण मात्र संभव भयो र 'Autosomal' (जसले व्यक्ति पहिचान गर्छ) सम्भव नभएको पाइयो।
- डीएनए मात्रा निर्धारणमा 'Quantifiler Duo DNA quantification' किट र '7500 'realtime PCR system' उपकरण प्रयोग गरिएको प्राप्त नतिजाअनुसार पुरुष डीएनए तीनवटै भेजाईनल स्वाव नमूनामा फरक फरक मात्रामा पाइएको छ। तर, कुल डीएनए (मुख्यतः महिला) को तुलनामा पुरुष डीएनए मात्रा अत्याधिक कम रहेको पाइयो जसबाट सही परिणाम आउन नसक्ने अवस्था रहन्छ। जानकारी पाइयो। यसवारे तालिका १ मा उल्लेख छ।

तालिका १: भेजिनल स्वावमा पाइएको डीएनए मात्रा

क्र.	नमूना	कुल डीएनए (Pg/μl)	पुरुष डीएनए (Pg/μl)
१	Low vaginal swab	११,०००	१५
२	Mid vaginal swab	१०२,०००	२१
३	High vaginal swab	१२१,०००	५६

फोन नं. ५०१००१५, फ्याक्स नं. ००९७७-१-५५४७९७३ पो.ब.नं. ९१८२ काठमाण्डौ, नेपाल

Phone: +977 1 5010015 Fax: +977 1 5547973, G.P.O. Box: 9182, Kathmandu, Nepal,

Email: nhrcc@nhrccnepal.org Website: www.nhrccnepal.org



राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

National Human Rights Commission, Nepal

केन्द्रिय कार्यालय Central Office

हरिहर भवन, पुल्चोक, ललितपुर, HariharBhawan, Pulchowk, Lalitpur, Nepal



- डीएनए प्रविधिको आकर्षक पक्ष नै वातिल (Excluded) भन्दा व्यक्ति यकीन गर्नु हो । यस केसमा भेजिनल स्वाव नमूनावाट प्राप्त १६ वटा बाई एसटिआर नतिजा आगामी दिनमा कुनै आरोपितसँग मिलेको अवस्थामा निज अपराधी भएको एकमात्र वलियो आधार हुन सक्दैन । बाई एसटिआर मिलेको (Match) अवस्थामा राय दिन सहज हुँदैन । नेपालको एक अध्ययनमा फरक भौगोलिक क्षेत्रका फरक थर भएका व्यक्तिहरु बीच १५ वटासम्म बाई एसटिआर मिलेको पाइन्छ । संयोग नै हुन सक्दछ सो अध्ययनमा परेका बडु थरका व्यक्ति तथा निर्मला पन्त केशमा आरोपित बडु थरका व्यक्ति बीच शतप्रतिशत बाई एसटिआर डीएनए मिलेको छ । बाई एसटिआरवाट व्यक्ति किटान संभव हुँदैन । शतप्रतिशत मिलेको अवस्थामा निज वाहेक सो डीएनए अन्य व्यक्तिमा भए नभएको, भए कति जनामा भएको जानकारी (डाटा) आवश्यक हुन्छ । यसलाई 'Counting method' भनिन्छ । राय प्रतिवेदनमा यो आवश्यक हुन्छ ।
- प्रस्तुत घटनामा पृथकीकरण गरिएका डीएनए नरहेको अवस्थामा बाँकी रहेका भेजिनल स्वावमात्र थप परीक्षणको विकल्प हो । शुरुवाती परीक्षणमा मुख्य भेजिनल स्वावको प्रयोग, सो समेतवाट न्यून पुरुष डीएनए प्राप्त, लामो समयसम्म भेजिनल स्वाव यथास्थितिमा रहन नसक्नु जस्ता आधारमा बाँकी भेजिनल स्वाववाट थप नतिजामूलक परीक्षणको संभावना अत्याधिक कम छ ।

(ग) अनुसन्धान सम्बन्धमा

- प्रहरी/अनुसन्धान अधिकारी घटनाप्रति मौकामा संवेदनशील नभएको

निर्मला पन्तको घटनालाई हेर्ने हो भने निर्मला पन्तकी आमा दुर्गा पन्तले आफ्नी १३ वर्षकी छोरी मृतक निर्मला पन्त हराएको खबर गर्दा नजिकको अस्थायी प्रहरी चौकी सालघारीमा करीव वेलुका ९ वजे गरेको भन्ने देखिन्छ । तर, प्रहरीवाट तत्काल खोजवीन कार्य भएको देखिँदैन । उल्टै भोलि खोजौंला भन्ने जवाफ दिएको, प्रहरीलाई खोजवीनको लागि धेरै पटक हारगुहार गर्दा सुनुवाई नभएको भन्ने विभिन्न प्रमाणहरुवाट प्रष्ट हुन्छ । घटना भएको स्थानको प्रहरी कार्यालय वडा प्रहरी कार्यालयमा २०७५/४/१० गते राति ८:०० वजे निर्मला हराएको खबरप्राप्त भए पनि खोजवीनको कुनै कार्य एवं मातहतकालाई निर्देशन समेत गरेको नदेखिएको भन्ने प्र.ना.नि जगदिश भट्टको वयानवाट देखिन्छ । जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा रहेका ड्युटी अफिसर प्र.स.नि केशवदत्त भट्टको वयानवाट राति १२:३५ मा अस्थायी प्रहरी पोष्टवाट मृतक निर्मला पन्त हराएको खबर आएकोमा उल्टै दिउँसो हराएको अहिले फोन गर्ने हो भनी झपारेको भन्ने पाइएको छ । निर्मला हराएको खबर पाएर पनि तत्काल आफू माथिका अधिकृतलाई खबर नगरी भोलिपल्ट मात्र खबर गरेवाट

घटनाप्रति जिम्मेवार अधिकारी सचेत र संवेदनशील हुन सकेको पाइएन । प्र.उ दिल्लीराज विष्टको अङ्गरक्षक प्र.ह विशसिंह धामीको वयानवाट प्रहरी उपरिक्षक डिल्लीराज विष्ट घटना भएको ७ दिनपछिमात्र घटनास्थलमा गएको भन्ने भनाईवाट जवर्जस्ती करणीपश्चात हत्या भएको गम्भीर प्रकृतिको अपराधमा समेत प्रहरी उपरिक्षक मौकामा घटनास्थलमा समेत नपुग्नुले पीडितको मानव अधिकारप्रति संवेदनशील हुन नसक्नुका साथै बालबालिकाको घटनाप्रति अझ संवेदनशील

फोन नं. ५०१००१५, फ्याक्स नं. ००९७७-१-५५४७९७३ पौ.ब.नं. ९१८२ काठमाण्डौ, नेपाल

Phone: +977 1 5010015 Fax: +977 1 5547973, G.P.O. Box: 9182, Kathmandu, Nepal,

Email: nhrc@nhrcnepal.org Website: www.nhrcnepal.org



राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

National Human Rights Commission, Nepal

केन्द्रिय कार्यालय Central Office

हरिहर भवन, पुल्चोक, ललितपुर, HariharBhawan, Pulchowk, Lalitpur, Nepal



हुनपर्नेमा सो समेत नभएवाट बाल अधिकारप्रति सम्बन्धित प्रहरी अधिकारी सजग र संवेदनशील हुन नसकेको तथ्यवाट प्रष्ट हुन्छ । प्रहरी उपरीक्षकलाई जिल्लाको प्रमुख अनुसन्धान अधिकारी र सुरक्षा अधिकारीको जिम्मेवारी प्राप्त हुँदा यस्तो गम्भीर घटनामा मौकामा घटनास्थलमा नजानु घटनाको अनुसन्धानमा पर्याप्त मात्रामा पदीय जिम्मेवारी निर्वाह गर्न नसक्नुवाट मानव अधिकारप्रति संवेदनशील बन्न नसकेको तथ्यले प्रष्ट्याउँछ ।

- घटनाको शुरुवात भएको स्थानको मौकामै जाँच पडताल सोधपुछ नभएको

मृतक निर्मला पन्त निजकै साथीको घर गएकीमा दिउँसो गृह कार्य गरी करीव २:२५ वजेको समयमा त्यहाँवाट हिडेको भन्ने सम्बन्धमा मौकामा सालघारी अस्थायी पोष्टमा सूचना दिँदादिँदै पनि बारदात शुरु भएको पहिलो स्थान भनी शंका गरिएको साथीको घरवाट तत्काल जाँच पडताल र सूचनासंकलनको कार्य हुन नसकेको प्रष्ट छ । यसवाट पीडित एवम् स्थानियवासीहरु प्रहरीप्रति सहयोगी बन्नको सट्टा भन प्रहरी घटनाप्रति पूर्वाग्रही भनीसुरक्षा निकायलाई भन असहयोग गर्ने कार्य प्रारम्भ भएको देखिन्छ । १३ वर्षकी बालिका हराएको विषयमा नागरिकको जीउ ज्यान समेतको सुरक्षाका लागि खटिएका अधिकारी न्यूनतम मानवीय मूल्य र मान्यताप्रति पनि संवेदनशील बन्न नसकेको देखिन्छ ।

- घटनास्थलमा खटिएका अनुसन्धान अधिकृतले प्रत्येक घटनालाई गम्भीर रुपमा नलिएको

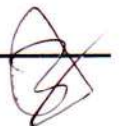
मृतक निर्मला पन्तको लास मिति ०७५/४/११ गते विहान भेटिएपछि खटिएका प्रहरी अधिकृत घटनास्थललाई अपराधी पहिचान गर्न पहिलो प्रयोगशालाका रुपमा हेर्ने मान्यतालाई मध्यनजर राख्न सकेको पाइदैन । घटनास्थलमा माडिएको वा उखु भाँचिएको वा उखु लगेको वा सो घटनास्थलमा मृतकका पाइला भए नभएको जस्ता विवरण खुलाउन सकेको पाइएन । लाश जाँच मुचुल्का गर्दा मृतकका जिउमा रहेको रातो कलेजी रङ्गको सुरुवाल रातो भेष, खरानी रङ्गको पेन्टी वरामदी मुचुल्कामा देखिएपनि सुरक्षित राख्नु नसकेवाट अनुसन्धानमा गम्भीरता नभएको देखिन्छ ।

- घटनास्थलको छुट्टाछुट्टै मुचुल्का खडा नगरिएको

साइकल फेला परेको स्थान र लाश रहेको स्थान खोला वारि र खोलापारि रहँदा रहँदैपनि सो कुरालाई चारैतर्फ बाँधी मुचुल्का खडा गर्नुपर्ने वा लाश रहेको स्थान र साइकल, पुस्तक रहेको स्थान अलगअलग भएपनि छुट्टाछुट्टै मुचुल्का खडा गर्नु अनुसन्धानको लागि भन उपयोगी हुने हुँदाहुँदै सो

तर्फ मौकामा अनुसन्धान अधिकारी संवेदनशील हुन नसक्नुका साथै २०७५/४/११ गते गरिएको घटनास्थलमा पाइएको वस्तुको (अम्बाको) भोला समेत वरामदीमा उल्लेख हुन नसकेको र

२०७५/४/११ मा भएको घटनास्थलमा प्राप्त विवरणको अलावा घटना भएको २६ दिनपछि घटनास्थलमा सेतो कालो धर्सा भएको खल्लीको टुक्रा शंकास्पद भएको भन्ने आधारमा पक्राउ परेका व्यक्तिलाई सनाखत गराउन खोजेवाट अनुसन्धानको कार्यप्रति स्थानीय नागरिकहरु सशक्त भई





राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

National Human Rights Commission, Nepal

केन्द्रिय कार्यालय Central Office

हरिहर भवन, पुल्चोक, ललितपुर, HariharBhawan, Pulchowk, Lalitpur, Nepal



तत्पश्चात घेराउ धर्ना शुरुभएको देखिन्छ । यसबाट घटनास्थलको जाँच पडतालको कार्यप्रति संवेदनशील बन्न नसकेको बोध हुन्छ ।

- स्वच्छ सुनुवाईलाई अनुसन्धानको आधारस्तम्भको रूपमा नमानिएको/नगरिएको

मृतकका बुवा यज्ञराज पन्तको वयानबाट निजलाई जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा बोलाएर एकजना मान्छे पत्रेको छ, उनले लगाएको कपडाका टुक्राहरु र कण्डमको खोल समेत वरामद भएको छ, त्यो मान्छेको बारेमा कितानी जाहेरी दिन पटक पटक दवाव दिएको तर त्यो व्यक्ति यो घटनामा संलग्न भएको विश्वास नरहेको भन्दै जाहेरी नदिए पश्चात घुमाउरो पाराले धम्की समेत दिएकोबाट म भागी हिंडेको भन्ने निजको भनाईबाट अनुसन्धान अधिकारी निष्पक्ष सुनुवाई (Fair Trail) प्रति सजग हुन नसकेको र निर्दोषको संरक्षण गर्ने कार्यमा तटस्थ रहेको भन्न सकिने अवस्था छैन । पीडितलाई नै धम्की दिने कार्य मानव अधिकारको दृष्टिकोणबाट उचित भन्न मिल्ने देखिदैन ।

- लाश जाँचका सामान्य सिद्धान्तप्रति प्रहरी अधिकारी सजग र गम्भीर नभएको

मृतक निर्मला पन्तको लाश जाँच गर्न प्र.ना.उ. ज्ञानवहादुर सेठी प्र.नि जगदिश भट्ट र अनुसन्धान अधिकृतको रूपमा एकिन्द्रवहादुर खड्काको टोली लाश भेटिएको स्थानमा गएकोमा मृतकको लाश जाँच नहुँदै मृतकको शरीरको कपडा पानीमा चोपलेर प्र.ज चाँदनी साउदले छोपेको भन्ने र स्वयं चाँदनी साउदको वयानले पनि रातो रङ्गको सुरुवाल मैले भिकी फोहर देखेर एक पटक पानीमा चोपलेर मृतकको तल्लो भाग छोपेकी हुँ । मृतकको सुरुवाल पानीमा चोपल्न र मृतकको तिघ्रमा पानी फाल्न कसैले सिकाएको होइन भनी वयान गरेको देखिन्छ । तर लाश जाँच नभई लाशमा वा सोको वरपर पाइएका वस्तु कसैले नछोई वा छुन नदिई विवरण राख्नु पर्ने सामान्य ज्ञानपनि खटिएका अनुसन्धान अधिकृत र प्रहरीमा रहेको पाइएन । यसबाट अनुसन्धान प्रति सर्वसाधारणको शंका उपशंका बढ्न गई आन्दोलनले उग्र रुप लिन पुगेको देखिन्छ । यसबाट अनुसन्धान अधिकारीले मातहतका कर्मचारीलाई उचित निर्देशन दिन नसक्नुका साथै अनुसन्धानका सामान्य नियमप्रति अनभिज्ञ रहेको वा लापरवाही गरेको देखिन्छ, जसको फलस्वरूप घटना भन गम्भीर हुन पुगेको देखिन्छ ।

- अनुसन्धानको सिलसिलामा मानसिक एवम् शारीरिक यातनालाई शून्य सहनशीलतामा नलगिएको

पक्राउ गरेका व्यक्तिहरुले आफूलाई कुटपीट एवम् मानसिक यातना दिएको भनी विभिन्न पत्र पत्रिकामा समाचार सम्प्रेषणहुनुका साथै अनुसन्धानका क्रममा भिकाइएका व्यक्तिले नेपाल सरकारद्वारा हरिप्रसाद मैनालीको संयोजकत्वम गठित समिति समक्ष पानीपट्टी लगाएर यातना दिएको, घटना मैले नै गरेको हो भन्न बाध्य गराइएकोलाई रातिको समयमा अत्याधिक शारीरिक यातना दिएको भनी वयान गर्नु, पक्राउ परेकाले अभियोग स्वीकार्न प्रलोभन समेत दिएको, त्यस्तै समेतलाई यातना दिएको भनी वयान गर्नु,ले त यातना दिएको भनी राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमा उजूरी नै दिएको देखिन्छ । पक्राउ परेकाले समेत हिरासतमा यातना दिएको भनी पत्रिकामा अभिव्यक्ति दिएको त्यस्तैले पनि सो कुरा उल्लेख गरेको,समेतले यातना दिएको भनी अभिव्यक्ति दिएको, नागरिक समाजका सदस्यहरुसँगको छलफल कार्यक्रममा समेत पक्राउ गरेकालाई यातना दिएको भन्ने भनाई रहेको, विद्यालय परिसरबाटै अपमान गरी पक्राउ गरेको, मानव अधिकारको उल्लंघन गरेको, गाउँका १६ वर्ष नाघेका धेरैलाई गिरफ्तार गर्दै

फोन नं. ५०९००९५, फ्याक्स नं. ००९७७-९-५५४७९७३ पो.ब.नं. ९९८२ काठमाण्डौ, नेपाल

Phone: +977 1 5010015 Fax: +977 1 5547973, G.P.O. Box: 9182, Kathmandu, Nepal,

Email: nhrc@nhrcnepal.org Website: www.nhrcnepal.org



राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

National Human Rights Commission, Nepal

केन्द्रीय कार्यालय Central Office

हरिहर भवन, पुल्चोक, ललितपुर, HariharBhawan, Pulchowk, Lalitpur, Nepal



लगेको जस्ता जन गुनासाहरुबाट मानव अधिकार उल्लंघन नभएको भन्न सकिने अवस्था छैन । यातना दिएको छ भन्ने र छैन भन्ने पक्षबीच जुहारी भइरहेको पाइन्छ । तथापि मानव अधिकार पक्षको पहिलो रक्षक प्रहरीबाट नै अनुसन्धान कार्यमा यातना दिने विषय निकै संवेदनशील मानिन्छ । हुनत अभियुक्त पक्राउ गरी थुनामा राख्न पूर्व र हिरासतबाट छोड्दा तथा म्याद थपको समयमा न्यायिक अधिकारीबाट पनि कुटपीट भए नभएको सोधनी गर्ने परम्परा बनाईदै गएको तथ्य पनि विर्सनु हुदैन । (गोप्यताका लागि साक्षीको नाम उल्लेख नगरिएको)

- एउटा मुद्दाका नाममा पक्राउ गरी अर्को मुद्दामा अनुसन्धान गर्न नहुने स्वच्छ सुनवाई सिद्धान्तको पालना नभएको

केन्द्रीय अनुसन्धान ब्युरोले २०७५ मंसिर २० गतेलाई, २१ गतेलाई पक्राउ गरी प्रहरीमाथि अभद्र व्यवहार गरेको मुद्दा दर्ता गरेतापनि निर्मला पन्तको घटनामा केन्द्रित भएर अनुसन्धान गरेको थियो । निजहरुको रगत संकलन गरी डिएनए जाँचलाई प्रहरी र राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालामा पठाएको र दुवैलाई झूठो बोलको हो हैन भनी जाँचे 'Polygraph' जाँच समेत गरिएको बुझियो । जाँच 'Negative' आएको भेटिए पछि निजलाई छोडेको देखिन्छ । एउटा मुद्दाको अनुसन्धानको लागि अर्को मुद्दाको अनुसन्धानको कार्य भनी म्याद थप गर्ने कार्यलाई कानूनी भन्न मिल्दैन ।

- घटनास्थल विज्ञ (SOCO) अफिसरले प्रमाणलाई उचित रूपमा संकलन नगरेको

प्रहरीको हरेक इकाईमा घटनास्थल विज्ञ (scene of crime officer) (SOCO) खटिएका हुन्छन । घटना घटेको सूचना प्राप्त भएको केही बेर पछि 'SOCO officer' पुगेको तर 'first officer at scene, soco officer' ले घटनास्थललाई सर्वप्रथम सुरक्षित राख्ने कार्य नगरेको देखियो । soco officerले प्रमाणहरुलाई रितपूर्वक संकलन गरेको देखिएन । घटनास्थल मुचुल्काले घटनास्थलको कुनै संकेत वा व्याख्या गर्न सकेन । लाश रहेको घटनास्थल, वरामद भएको मृतकको साईकल र कापीहरु रहेको खोलापारीको घटनास्थललाई चारहद नै नतोकी एउटै मुचुल्कामा समाविष्ट गर्न खोज्दा प्रक्रिया नमिल्नुका साथै अन्य महत्वपूर्ण पक्षहरु छुटेको देखिन्छ । लाश जाँच गर्न खटेको मुख्य अनुसन्धान अधिकृतले लाश जाँच प्रक्रियालाई व्यवस्थित गर्न नसकेको स्पष्ट उदाहरण प्र.ज.चाँदनी साउदले मृतककै घटनास्थलमा भेटिएको कपडा पानीमा चोपेर मृतकको शरीरमा राखेको घटनाले देखाउँछ ।

घटनास्थल वरपर भेटिएको अम्बा, भएको प्लाष्टिको थैली वरामद नगर्नु लापरवाही स्पष्ट देखिन्छ । घटनास्थल छेउमा अन्य संघर्षका चिन्हहरु खोजतलास गर्ने प्रयास भएको कतै देखिदैन । प्रहरीले गुप्ताङ्ग छोप्न भनी गरेको काम नै निर्मला पन्तको घटनाको अनुसन्धानमा प्रहरीको कमजोरी माथि प्रश्न उठाउने बलियो आधार बन्यो । तर, गुप्ताङ्गमा कपडा राखिदिए पनि मुख्य प्रमाण (vaginal swab) भने नष्ट हुन नपाएको देखिन्छ । गुप्ताङ्गको भित्री भागबाट निकाल्ने 'swab' साधारण पानीमा डुब्दा समेत नष्ट नहुने प्राविधिकको भनाई रहेको छ । चिकित्सकहरुले तीन ओटा नमूना निकाली प्रहरी जिम्मा लगाएका छन । तर, घटनास्थलमा भेटिन सक्ने गुप्ताङ्गका रौं जस्ता प्रमाणहरु संकलन गर्न घटनास्थलमा खटिएका प्रहरीहरु चुकेकै हुन । भन लापरवाही त भयो भने घटनास्थलबाट सवुद

उठाएर मुचुल्का गरिसकेको २२ दिन पछि कपडाको टुक्रा थप प्रमाण उठाएको भेटियो । यसले प्रहरीले कुन हदसम्म लापरवाही गरेको थियो भन्ने पनि पाइयो ।



राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

National Human Rights Commission, Nepal

केन्द्रिय कार्यालय Central Office

हरिहर भवन, पुल्चोक, ललितपुर, HariharBhawan, Pulchowk, Lalitpur, Nepal



- अनुसन्धानको क्रममा सर्वसाधारणलाई दुःख हैरानी दिएको

मृतकका नजिकका साथी लगायत घटनास्थल वरपरका सर्वसाधारणलाई सोधपुछका नाममा जि.प्र.का. ल्याउँदा स्थानीय समाज आतंकित भएको पाइन्छ। मृतक पढ्ने सोही कक्षाका विद्यार्थी एवम् उनीहरूका अभिभावकहरूमा कतिखेर प्रहरीले लाने हो भन्ने डर सिर्जना भएको पाइन्छ। जसबाट स्वतन्त्र पूर्वक जीवन यापनको अधिकार उल्लंघन/हनन भएको पाइयो।

- घटनास्थललाई घेरावन्दी नगरिएको

थोरै संख्याको प्रहरी र ठूलो सर्वसाधारणले साईकल भेटिएको स्थानबाट उखुवारीतर्फ निर्मलालाई खोज्दै जाँदा लाश भेटिएको स्थानमा सर्वप्रथम घटनास्थल पुग्ने प्रथम प्रहरी अधिकृत (First officer at Scene) वा जवानले स्थानीय स्रोत साधन (डोरी, तार आदि) बाट घटनास्थललाई थप Contaminate हुन नदिन तर्फ अग्रसर भएको पाइएन। घटनास्थलबाट जि.प्र.का.मा विशेषज्ञ सहितको टोली माग गरेपछि जिम्मेवार प्रहरी अधिकृत सहित Soco (Scene of Crime officer) आवश्यक अनुसन्धान सामग्री (Soco kit Box) सहित घटनास्थल आइपुगेको टोलीले समेत घटनास्थलको फराकिलो चौहदी (चारहद) नतोकी घटनास्थललाई पनि डोरी, रिबन वा तार बारले घेरेर सुरक्षित राखेको पाइएन।

- शव परीक्षण हुँदा जिम्मेवार अनुसन्धानकर्ता उपस्थित नभएको

लाशको पोष्टमार्टम गर्दा कानूनतः अनुसन्धानकर्ता आफै उपस्थिति हुनुपर्ने कुरालाई वेवास्ता गरेको देखियो। पोष्टमार्टम र 'Vaginal Swab' नै यस्तो संवेदनशील घटनामा दोषी पत्ता लगाउन तथा मृत्युको कारण पत्ता लगाउन महत्वपूर्ण प्रमाण हुन्छन् जुन अदालतमा पनि स्वीकारयोग्य हुन्छ।

पोष्टमार्टमको समय आवश्यकतानुसार भीसेरा, रक्त नमूना लगायत अन्य महत्वपूर्ण पक्ष तथा तीन तहको 'vaginal swab' उठाउँदा नै खाली हात, असावधानीपूर्वक हाँछिउ वा खोकदा (चिकित्सकले) वा 'swab' उठाउने 'cotton' पनि 'sterilized' नहुने हो भने प्राविधिक रिपोर्ट नै 'misleading' हुने खालको आउँछ। तसर्थ अनुसन्धानकर्ताले यस्ता विषयलाई पहिलो प्राथमिकतामा राखी आफै उपस्थित भई यस्ता महत्वपूर्ण कार्यहरू सम्पन्न गर्नु पर्नेमा सो नगरी यस्ता महत्वपूर्ण कार्यमा विशेष ध्यान दिन सकेको पाइएन। अनुसन्धानभन्दा पनि लाश बुझाई छिटो छिटो सद्गद् गर्नुपर्छ भन्ने प्रहरीको मानसिकताका कारण लाश प्रहरीको उपस्थितिमा जलाइयो। जुन विषय पछि आलोचित बन्न पुग्यो।

- अभियुक्त भनी सार्वजनिक गरिएको व्यक्तिबारे गलत र भ्रमपूर्ण तथ्यहरू सार्वजनिक गरेको

घटनास्थलमा मुचुल्का उठाएको २२ दिनपछि अभियुक्तले लगाएको कमिजको गोजीको टुक्रा कपडा घटनास्थल छेउमा नै वरामद भई रेशाजाँचका लागि प्रहरी विधिविज्ञान प्रयोगशालामा पठाएको देखिन्छ। अभियुक्त विरुद्ध प्रमाण जुटाउने काममा गरिएको यो सबूद संकलन प्रक्रियाले प्रहरी अनुसन्धानको कमजोरी पक्षलाई उजागर गर्दछ।

प्रहरीले पक्राउ गरेको व्यक्ति सार्वजनिक गर भन्ने जनदवावमा कारण यथेष्ट प्रमाण नपुगेको अवस्थामा पनि ४ गते अभियुक्तलाई सार्वजनिक गरेको अनुसन्धाकर्ताको भनाई पाइन्छ।



राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

National Human Rights Commission, Nepal

केन्द्रिय कार्यालय Central Office

हरिहर भवन, पुल्चोक, ललितपुर, HariharBhawan, Pulchowk, Lalitpur, Nepal



- **जिल्ला सुरक्षा समितिका पदाधिकारीबीच प्रभावकारी समन्वय नभएको**

जिल्ला सुरक्षा समितिका पदाधिकारीबीच प्रभावकारी समन्वयको अभावमा पटकपटक लाठी प्रहार तथा फाइरिङ समेत भई सामान्य नागरिकको जीवन समाप्त हुनका साथै घाइते भै सुरक्षित रूपमा बाँच्न पाउने मानिसको अधिकारमा आघात पुग्न गएको । राज्यका जिम्मेवार निकायहरूबाट वस्तुगत आधार विना जथाभावी अनुसन्धानका वारेमा सूचना संप्रषण गर्ने कार्यले अनुसन्धानमा नकरात्मक प्रभाव पारेको । सरकारद्वारा गठित समितिका सदस्यहरूबाट पत्रकार सम्मेलन गरी घटनाको यथार्थता भन्दा अलग अभिव्यक्ति दिने कार्यले जनमानसमा भ्रम अन्त्यो ल सिर्जना हुन गएको, यस्तो अनुशासनहीन अभिव्यक्तिले आम जनमानसमा भ्रम नकरात्मक असर पर्न गएको, विना आधार र कारण अनुसन्धानमा खटिएका अन्य अधिकृतको डि एन एपरीक्षण गर्ने कार्यले अनुसन्धानमा सक्रियता देखाउने आत्मबल र व्यवसायिक उत्सुकतामा नकरात्मक प्रभाव परी त्यसबाट घटनाको उचित छानवीन हुन नसकेको कारण मानव अधिकारको संरक्षण प्रभावकारी हुन नसकेको ।

- **आन्दोलनका क्रममा अत्याधिक बल प्रयोग भएको**

आन्दोलनको क्रममा नेपाल प्रहरीका कर्मचारीहरू दमन महारा, देव सिंह कुंवर, मीना भाटी, बलदेव बडु, विवेक जोशी, चन्द्र खड्का, मीना शाही घाइते भएका छन भने सर्वसाधारण तर्फ अर्जुन भण्डारी, तीर्थराज पनेरु, सन्तोष कठरिया, तेज भट्ट, किरण पाण्डे, मनोज बुढा लगायतका व्यक्ति (कैलाली कञ्चनपुरका व्यक्ति) समेत घाइते भएको । त्यस्तै २०७५/५/८ गते शन्ती खुन्नाको मृत्यु भएको छ भने घाइते नीमेष देउवा, शुद्धेश चटौट, कविन्दु सिंह वर्ष १३ का चेतन भट्ट, दामोदर खत्री, समेतलाई नेपालगञ्ज, धनगढी, बरेली उपचारको लागि लगेको पाइन्छ । घटनाका घाइतेहरूको भनाई अनुसार सडकमा देखिएको भीडभाडके कारण भएको हो भनी बुझ्न जाँदा अकस्मात गोली चली घाइते भएको भन्ने खुल्दछ । घाइतेहरूलाई सरकारबाट उचित रूपमा उपचारहुन नसकेको घाइते मध्येका अर्जुन भण्डारी अहिलेसम्म अचेत अवस्थामा त्रि.वि शिक्षण अस्पतालमा रहेको पाइयो ।

- **उपयुक्त जनशक्तिको परिचालनमा संगठनको दृष्टि नपुगेको**

गुण र दोषका आधारमा प्रहरी जनशक्ति परिचालन नगरिएमा सेवाको स्तर र अनुसन्धानको परिणाम अपेक्षित सफलता हासिल गर्न सकिदैन र संगठनभित्रको 'चेन अफ कमाण्ड' मा पनि प्रत्यक्ष असर परी अनुशासन पक्षमा खलल आउन सक्ने तर्फ पनि नेतृत्व लगायत राज्यपक्षको ध्यान जान जरुरी छ । अपराध अनुसन्धान निष्कर्षमा नपुग्दै अनुसन्धानका कुराहरूलाई बढाई चढाई हतार गरी जश लिने होडका अभिव्यक्तिले दीर्घकालीन रूपमा सम्बद्ध पक्षलाई नराम्रो असर गर्छ ।

२. माथि उल्लिखित तथ्य तथा निष्कर्षका आधारमा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग नेपाल सरकारलाई देहाय बमोजिम चार बुँदे सिफारिश गर्दछ :

- माथि उल्लिखित तथ्यहरूको विश्लेषणको आधारमा मेडिको लिगल प्रक्रिया, नमूना संकलन प्रक्रियामा संलग्न अनुसन्धानकर्ता चिकित्सकहरूले विधिप्रक्रिया अनुसार नगरेको र लापरवाही गरेको पाइएकोले संलग्नहरूलाई छानवीनको दायरामा ल्याउन ।

फोन नं. ५०१००१५, फ्याक्स नं. ००९७७-१-५५४७९७३ पो.ब.नं. ९९८२ काठमाण्डौ, नेपाल

Phone: +977 1 5010015 Fax: +977 1 5547973, G.P.O. Box: 9182, Kathmandu, Nepal,

Email: nhrc@nhrcnepal.org Website: www.nhrcnepal.org





राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

National Human Rights Commission, Nepal

केन्द्रीय कार्यालय Central Office

हरिहर भवन, पुल्चोक, ललितपुर, HariharBhawan, Pulchowk, Lalitpur, Nepal



- प्राप्त डी एन ए को 'Autosomal' प्रविधिबाट परीक्षण सम्भव हुँदाहँदै पनि सो नगरी 'YSTR' प्रविधिबाटमात्र परीक्षण गरिएको पाइएको हुँदा यस्तो त्रुटिपूर्ण परीक्षणमा संलग्न प्राविधिकहरूलाई आवश्यक छानवीनको दायरामा ल्याउन । साथै भविष्यमा गरिने यस्ता खाले परीक्षणमा विश्वसनीयता ल्याउन आवश्यक पर्ने सबै परीक्षणहरू गर्न तथा सुविधा नभएको अवस्थामा अन्यत्र पठाउन ।
- घटनाका घाइतेहरू अर्जुन भण्डारी लगायत घाइते सबैको निःशुल्क उपचार गर्न, हालसम्म उपचारमा लागेको खर्च पीडितहरूलाई उपलब्ध गराउन ।
- पृथकीकरण गरिएका डिएनए नरहेको, संकलित स्वाव बाँकी रहे पनि पुरुष डिएनए अत्यन्तै न्यून रहेको, लामो समयसम्म भेजिनल स्वाव यथास्थितिमा रहन नसक्नु जस्ता आधारमा बाँकी भेजिनल स्वावबाट थप नतिजामूलक परीक्षणको संभावना अत्याधिक कम रहेको पाईदा अब यसैमा मात्र भर नपरी 'Human intelligence' को माध्यमद्वारा प्रभावकारी र नतिजामूलक अनुसन्धान जारी राख्न ।

३. उपरोक्त बमोजिमको विज्ञहरूको प्रतिवेदनमा उठाइएका विषयमा तदनुरूप सुधार गर्दै भविष्यमा हुन सक्ने यस्ता प्रकृतिका महिला हिंसा तथा अन्य अपराधिक घटनाका सम्बन्धमा प्रभावकारी रूपमा अनुसन्धान गरी दोषी पत्ता लगाई कानून बमोजिम कारवाहीका लागि देहायअनुसार गर्न गराउन राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग ऐन २०६८ को दफा ४(१) क बमोजिम नेपाल सरकारलाई चौबिस बुँदे निर्देशन दिने :

- अपराध अनुसन्धानको लागि छुट्टै अपराध अनुसन्धान विभाग गठन हुनुपर्ने
अपराध अनुसन्धानको कार्य प्राविधिक एवं विशेषज्ञताको विषय भएको हुँदा अनुसन्धानमा संलग्न प्रहरीलाई नियुक्त गर्दाकै अवस्थामा विशेष योग्यता र सो अनुरूपको तालिम समेत दिई निजलाई नियुक्तिदेखि अवकाससम्मको पूरा अवधि अनुसन्धानकै कार्य गर्ने जिम्मेवारी सुम्पन्न सक्ने गरी संस्थागत एवं कानूनी व्यवस्था गरिनु पर्ने ।
- दक्ष जनशक्ति र पर्याप्त स्रोत साधन उपलब्ध हुनुपर्ने
अपराध अनुसन्धान पक्षलाई विशिष्टीकृत गरिनु पर्ने, मुद्दा चल्ने इकाईहरूमा दक्ष जनशक्तिसहित पर्याप्त 'Investigation kit box' र यस भित्रको गुणस्तरीय सामग्रीहरूको उपलब्धतामा कुनै कमी रहन नहुने प्रवन्ध गर्न ।
- सि.सि.टि.भि क्यामराको जडान गर्नुपर्ने
नागरिकको सुरक्षा गर्नु राज्यको दायित्व हो । तसर्थ, ठूला जनघनत्व भएको क्षेत्रमा, अपराध बढी हुने क्षेत्रका प्रसस्त 'CCTV' क्यामराहरूको जडान गर्नुपर्ने
- केन्द्रीय स्तरमा गुनासो सुन्ने संयन्त्रको विकास गर्नुपर्ने
व.प्र.का/जि.प्र.का वा प्रदेश स्तरीय कार्यालयबाट पनि पीडितको सुनवाई नभएमा केन्द्रीय स्तरमा सुनवाई हुने संयन्त्र विकास गरी सो संयन्त्रको बारे सर्वसाधारणलाई यथेष्ट जानकारी गराउने व्यवस्था गर्नुपर्ने ।

फोन नं. ५०१००१५, फ्याक्स नं. ००९७७-१-५५४७९७३ पो.ब.नं. ९१८२ काठमाण्डौ, नेपाल

Phone: +977 1 5010015 Fax: +977 1 5547973, G.P.O. Box: 9182, Kathmandu, Nepal,

Email: nhrc@nhrcnepal.org Website: www.nhrcnepal.org



राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

National Human Rights Commission, Nepal

केन्द्रिय कार्यालय Central Office

हरिहर भवन, पुल्चोक, ललितपुर, HariharBhawan, Pulchowk, Lalitpur, Nepal



- पीडित तथा साक्षी संरक्षण गर्नुपर्ने

प्रहरीले लागू गरेको **CRIME Action Plan (CAP)** मा उल्लिखित व्यवस्थाहरूलाई योजनाबद्ध रूपमा कार्यान्वयन गर्न पीडित/साक्षीको सुरक्षा र संरक्षणको व्यवस्थालाई प्रभावकारी रूपमा लागू गर्नुपर्ने ।

- स्थानीय व्यक्तिलाई अनुसन्धानमा नपठाउने

सामान्यतः प्रहरीको जिल्ला नेतृत्वमा स्थानीय व्यक्तिलाई नपठाउने र अनुसन्धानमा संलग्न अधिकारीहरूलाई सम्भव भएसम्म घरपायक जिल्लामा नपठाउने नीति अख्तियार गर्नु पर्ने ।

- प्रहरीका सूचना संयन्त्र चुस्त दुरुस्त बनाउनु पर्ने

प्रहरीका सूचना संयन्त्र जति प्रभावकारी हुन सक्थे अपराध र अपराधिको जानकारी त्यति नै छिटो हुन सक्छ, त्यसैले सूचनासंकलन कार्यमा प्रशस्त लगानी आवश्यक हुन्छ । त्यसतर्फ सरकारको ध्यान जानु पर्ने देखिन्छ ।

- सुरक्षाको लागि अतिरिक्त बल (Reserve Force)को व्यवस्था हुनुपर्ने

संभावित झडप हुन सक्नेतर्फ पूर्व सूचना र सोहीवमोजिम तयार रहनुपर्छ । प्रहरीले आवश्यकता अनुसार प्रहरी जनशक्तिको भौतिक उपस्थितिको पूर्वांकलन गरी सो अनुसार व्यवस्थापन गर्न र न्यूनतम बल प्रयोगको सिद्धान्त प्रभावकारी रूपमा लागू गर्न सकिन्छ ।

- विशिष्ट प्रकारको अनुसन्धानमा प्रहरीको supervisory role को प्रमुख भूमिका रहने हुन्छ । निर्मलाको घटनामा Chain of command को भूमिकालाई मौकामै उचित रूपमा संबोधन नगरेको कारणबाट घटनाले नकरात्मक मोड लिएको परिप्रेक्ष्यमा प्रहरी प्रधान कार्यालयले समयमै संबोधन गर्नु पर्ने ।

- सरकारी चिकित्सक र अनुसन्धान अधिकारीबीच समन्वयको विस्तार हुनुपर्ने

पोष्टमार्टम र भेजिनल स्वाव जस्ता महत्वपूर्ण विषयमा धेरै प्रहरी अनुसन्धान कर्ताहरूमा राम्ररी ध्यान नपुगेको देखिन्छ । सकभर आफै उपस्थित भई चिकित्सकसँग छलफल गर्दा अझ राम्रो नतिजा आउन सक्छ । चिकित्सक र प्रहरी दुवै एकअर्काका परिपुरक हुन । कुनै निश्चित घटनामा एक सन्दर्भमा मात्र नभई सबै घटनामा सहकार्य र सहयोग बढाउनु पर्ने देखिन्छ ।

- सरकारी वकीलको भूमिका प्रभावकारी हुनुपर्ने

कानूनमा अपराध अनुसन्धाको क्रममा सरकारी वकीलको भूमिका महत्वपूर्ण हुने र अभियुक्तको वयान गराउँदा रोहवरमा रहनुपर्ने समेतका दायित्वमा चुक्न हुँदैन । यस घटनामा सरकारी वकीलको भूमिका अपेक्षित हुन नसकेको सन्दर्भमा भविष्यमा सजगता अपनाउन समुचित निर्देशन र निगरानी हुनुपर्ने ।

- सि.सि .टि.भि कभरेज, सि.डि.आर, एस.एम लोकेटरमा समेत प्रहरीको पहुँच बढाउनु पर्ने

अनुसन्धानका टेक्निकल पक्ष जस्तै सि.सि .टि.भि कभरेज, सि.डि.आर, एस.एम लोकेटर एनालिसिसको पहुँच प्रहरीमा हुनुपर्छ । त्यस्तै फेसबुक, युटुव, वाट्सएप जस्ता सामाजिक संजालको डाटा नेपाल





राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

National Human Rights Commission, Nepal

केन्द्रीय कार्यालय Central Office

हरिहर भवन, पुल्चोक, ललितपुर, HariharBhawan, Pulchowk, Lalitpur, Nepal



प्रहरीले पनि २४ घण्टाभित्र पाउने व्यवस्था गर्न सम्बन्धित पक्षसँग नेपाल सरकारले तत्कालै प्रयास थाल्नु पर्दछ । सि.डि.आरमा ३ महिनासम्म मात्र स्टोरेज हुन सक्ने हुँदा संगीन अपराधको घटनामा त्यस्ता अभिलेखलाई प्रहरीले पुनः प्राप्त गर्न सक्ने गरी पहुँच बढाउन पर्ने ।

- केन्द्रीय स्तरमा तथ्याङ्कहरूको सुरक्षा हुनुपर्ने

राष्ट्रिय स्तरका तथ्याङ्कहरू जो अपराधी पत्ता लगाउने सहज हुन्छ । जस्तै नागरिकता राहदानी, मतदाता परिचयपत्र, अर्धन्यायिक निकायहरूको निर्णय, यातायात, अध्यागमनसँग भएका तथ्याङ्कहरूलाई Central Data bank को रूपमा राखी सोमा प्रहरीलाई अनुसन्धानका क्रममा त्यस्ता सूचना तत्काल प्राप्त हुने व्यवस्था गर्नुपर्ने ।

- विधिविज्ञान प्रयोगसँग सम्बन्धित निकायबीच समन्वय र सहकार्य हुनु पर्ने

गम्भीर प्रकृतिका अपराधमा संकलित भौतिक सबुतको परीक्षणलाई अझ विश्वसनीय परीणाम प्राप्त गर्न अन्य विधिविज्ञान प्रयोगशाला समेतसँग सहकार्य गरी सयुक्त रूपमा अनुसन्धान एवम् परिक्षण गर्ने कार्यशुरुवात गर्न ।

- बदनियतपूर्वक अनुसन्धान गर्नेलाई अपराध संहिता ऐन बमोजिम कारवाही गर्नुपर्ने

अनुसन्धान अभियोजन बदनियतपूर्वक गर्ने प्रहरी तथा अन्य कर्मचारीलाई मुलुकी अपराध संहिता ऐन, २०७४ को दफा ९९ बमोजिम कारवाही गर्नुपर्ने ।

- सरकारी वकील/अभियोजनकर्तासँग सहकार्य र समन्वय अझ विस्तार गर्नुपर्ने

प्रहरी एवम् अनुसन्धान अधिकारी चिकित्सकबीच सहकार्य र समन्वय भएमा अझ प्रभावकारी अनुसन्धान हुन सक्ने हुँदा सो तर्फ ध्यान दिनु पर्ने ।

- अनुसन्धान गर्न विशेष टोली गठन हुनुपर्ने

मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता ऐन २०७४ को दफा १२ ले गम्भीर प्रकृतिका अपराधमा अनुसन्धान तर्हकिकात गर्न प्रहरी महानिरीक्षक आफैले वा महान्यायधिवक्तासँग परामर्श गरी विज्ञ सहितको अनुसन्धान टोली गठन गर्न सक्ने व्यवस्था हुँदा हुँदै यस्तो गम्भीर प्रकृतिको अपराधमा त्यस्तो टोली गठन गरेका पाईदैन । अनुसन्धानको नाममा थरिथरिका समिति गठन गर्ने समितिका आफ्ना आफ्ना प्रतिवेदन प्रस्तुत हुने तर अपराधी पत्ता लगाउने जस्तो महत्वपूर्ण विषयमा समिति प्रवेश नगर्ने र कानूनी आधार पनि नहुने जस्ता कार्यले जनताको अपराध अनुसन्धानप्रति नकरात्मक धारण जन्मने भएवाट यस्ता प्रशासनिक समिति गठन गर्ने कार्यलाई निरुत्साहित गरी कानूनले अधिकार दिएको अधिकार सम्पन्न टोली मात्र गठन गरी अनुसन्धान गर्न ।

- अनुसन्धानमा "human intelligence" को प्रयोग गर्नु पर्ने

निर्मला घटनाको अभियुक्त हालसम्म फेला नपरेको अवस्थामा विशेषतः "human intelligence" जस्ता विशेष अनुसन्धान पद्दतीलाई निरन्तरता दिन ।

फोन नं. ५०१००१५, फ्याक्स नं. ००९७७-१-५५४७९७३ पो.ब.नं. ९१८२ काठमाण्डौ, नेपाल

Phone: +977 1 5010015 Fax: +977 1 5547973, G.P.O. Box: 9182, Kathmandu, Nepal.

Email: nhrc@nhrcnepal.org Website: www.nhrcnepal.org



राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

National Human Rights Commission, Nepal

केन्द्रिय कार्यालय Central Office

हरिहर भवन, पुल्चोक, ललितपुर, HariharBhawan, Pulchowk, Lalitpur, Nepal



- सावित्रीमुखी अनुसन्धानलाई भन्दा सबुतमुखी अनुसन्धानलाई जोड दिनुपर्ने
हालसम्म पनि प्रहरीको अनुसन्धान सावित्रीमा नै बढी केन्द्रित देखिएकाले अनुसन्धानलाई सबुतमुखी बनाई अनुसन्धान गर्न गराउन ।
- गोपनीयताको हकलाई संरक्षण गरिनुपर्ने
डी. एन. ए.परीक्षणका नाममा घटनासँग सामान्य सम्बन्ध भएका व्यक्ति तथा बाबु छोराको एकै साथ परीक्षणले गोपनीयताको हक (Right of privacy)को हनन हुने देखिन्छ । यसतर्फ सम्बन्धित अधिकारी संवेदनशील हुनु जरुरी छ ।
- अनुसन्धानमूलक कुटनीति (Investigative diplomacy) को प्रयोग गर्नुपर्ने
भनिन्छ कानून भन्दा अपराधी दुई कदम अगाडि हुन्छ । वर्तमान अवस्थामा अपराध गर्ने तौरतरिका र विधि फरक भएको अवस्थामा परम्परागत अपराध अनुसन्धानले अपराधीको पहिचान गर्ने काम कठिन हुन्छ । त्यसैले अपराध अनुसन्धानमा अनुसन्धानगत कुटनीतिकको महत्वपूर्ण भूमिका हुने हुँदा यस्ता मुद्दामा यो कुटनीतिको प्रयोग गर्न ।
- फरेन्सिक मेडिको लिगलमा निम्न सुधारहरु गरिनुपर्ने
मानव शरीर विरुद्धका अपराधहरुको अनुसन्धानमा मेडिको लिगल जाँच कानूनी चिकित्साकीय परीक्षणले धेरै महत्व राख्ने हुँदा हालसम्म स्वास्थ्य मन्त्रालयले सम्बोधन नै नगरेको र न्यूनतम व्यवस्थापन पनि हुन नसकेको यो क्षेत्रलाई उचित पहिचान, प्राथमिकता तथा समुचित व्यवस्थापन गरी भएका कानूनी प्रावधान र तयार गरिएका स्तरीय मेडिकोलिगल कार्यविधिहरुको प्रयोग अबिलम्ब गर्नु पर्ने । त्यस्तै गरी मेडिको लिगल जाँच तथा प्रतिवेदन सम्भव भएसम्म फरेन्सिक विशेषज्ञबाट वा सो नभए तालिम प्राप्त चिकित्साकर्मीबाट गर्न गराउन ।
- कानूनद्वारा नै उल्लिखित विशेषज्ञहरुको प्रयोग तथा उपयोग जघन्य प्रकारका मृत्यु तथा अन्य आपराधिक गतिविधिहरुमा अनुसन्धानको शुरुकै चरणबाट अनिवार्य रुपमा गरिनु पर्ने । विभिन्न
- क्षेत्रमा संचालित विधि विज्ञान प्रयोगशालालाई छुट्टै ऐन वा विनियमद्वारा यथाशक्य छिटो व्यवस्थित गर्नुपर्ने । प्रहरी विभाग मार्फत रहेको केन्द्रीय प्रहरी विधिविज्ञान प्रयोगशालालाई साधनस्रोत सम्पन्न बनाई निष्पक्ष प्रभावकारी परिणाम दिन सक्ने संस्थाको रुपमा विकास गर्न ।
- विधि विज्ञान प्रयोगशालामा Bio Serology, Toxicology तथा डि एन ए विषयमा योग्यता प्राप्त सम्बन्धित विषय विज्ञहरु थप गर्नुपर्ने र आवश्यक उपकरणहरुको व्यवस्था गर्न ।
- Standard Operating Procedure for forensic examination सम्बन्धी दिग्दर्शनले निर्धारण गरेका कार्यविधिहरुलाई सबै अस्पतालहरुमा अनिवार्यरुपमा कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकार स्वास्थ्य मन्त्रालयले पहल गर्नुपर्ने जसले गर्दा अपराधजन्य क्रियामा संकलन गर्नुपर्ने भौतिक सबुतलाई ठीक समयमा तोकिएको ढाँचामा उतार्न सकिन्छ । यसले पीडितको अधिकार र पीडकले सजाय कानूनको मर्म पूरा हुने हुँदा सो अनुसार गर्न ।



राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

National Human Rights Commission, Nepal

केन्द्रिय कार्यालय Central Office

हरिहर भवन, पुल्चोक, ललितपुर, HariharBhawan, Pulchowk, Lalitpur, Nepal



- विभिन्न मुलुकमा भैँ नेपालमा समेत डीएनए परीक्षणको आवश्यकता र वैधानिकता, फौजदारी मुद्दामा व्यक्तिले डीएनए परीक्षणका लागि अनिवार्य नमूना दिनुपर्ने बाध्यात्मक व्यवस्था, डीएनए परीक्षणका लागि आवश्यक गुणस्तर सहितको प्रयोगशाला (Accredited laboratory), डीएनए प्रविधिलाई नियमन, नियन्त्रण गर्ने सम्बद्ध विज्ञको समितिसंगै डीएनए डाटावेश समेत समेटिने 'DNA ACT' निर्माण गरी लागू गर्न गराउन ।
- घटनास्थल विज्ञ अधिकृत (Soco Officer) लाई विशेष तालिम दिनुपर्ने
अपराध अनुसन्धानमा Soco Officer का भूमिका महत्वपूर्ण हुन्छ निर्मलाको घटनामा तालिम प्राप्त Soco Officer नभएकै कारण पीडितले दिएको सूचनालाई तत्काल कार्यान्वयन गर्न नसकेको र घटनास्थल तथा लाशजाँच मुचुल्का र भौतिक सबुतको संकलन गर्दा सबुत प्रमाणहरु यकीन गर्न कठिनाई उत्पन्न भएको देखिएकोले Soco Officer लाई विशेष तालिम दिई सबै अपराध अनुसन्धान गर्ने युनिटमा पठाउन ।
- मिडियालाई व्यवस्थित बनाई तथ्यको वास्तविक सूचना संप्रेषण गर्ने संयन्त्रको विकास गर्न गराउन
अपराध समेतका सार्वजनिक चासोका विषयमा सामाचार संप्रेषण गर्दा पत्रकार आचार संहिताको पालन गर्न र पत्रकारलाई सूचना प्रवाहित गर्दा तथ्यपरक र प्रमाणवाट पुष्टि हुने सूचना सम्बन्धित निकायले दिनु पर्दछ । सूचना संप्रेषण गर्दा अपराध अनुसन्धानलाई प्रभाव पार्ने खालका विचार तथा धारणले स्थान नपाउन सम्बन्धित पक्ष सजग हुन भनी आयोगवाट मिति २०७५/१०/०९ मा निर्णय भएको छ ।

अतः आयोगवाट ठहर भए बमोजिम निर्णयको कार्यान्वयन गरी राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग ऐन २०६८ को दफा १७ बमोजिम तीन महिनाभित्र सो को जानकारी आयोगलाई उपलब्ध गराइदिनुहुन निर्णयानुसार अनुरोध गरिन्छ ।

बोधार्थ तथा कार्यार्थ :

श्री गृह मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं ।

श्री स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं ।

बोधार्थ

श्री राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, सुदूरपश्चिम प्रदेश कार्यालय, धनगढी ।

(मुरारिप्रसाद खरेल)

निमित्त सचिव